

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Г. С. СКОВОРОДИ

На правах рукопису

КАМИНІН ІГОР МИКОЛАЙОВИЧ

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНЕ ОСВОЄННЯ
ЗАПОЗИЧЕНИХ СЛІВ
У СУЧАСНІЙ
УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ**

(на матеріалі побутової лексики)

Спеціальність 10.02.02 — Українська мова

**Автореферат дисертації
на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук**

00778912 (У)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української мови державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

Науковий керівник:

— доктор філологічних наук, професор Л. А. Лисиченко.

Офіційні опоненти:

— доктор філологічних наук, професор М. М. Пилинський;

— кандидат філологічних наук, доцент Л. Г. Савченко.

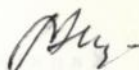
Провідна організація — Інститут української мови АН України.

Захист дисертації відбудеться „3” березня 1994 р. о 14 г. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 113.24.01 у Харківському державному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди (310078, м. Харків, вул. Чернишевського, 60).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (м. Харків, вул. Артема, 29).

Автореферат розісланий „22” серпня 1994 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
АН України

 В. С. ПРИХОДЬКО

ДВ 20-120

Запозичені слова є органічною складовою частиною майже кожної сучасної розвиненої мови. Оскільки вони мають певні особливості функціонування і входження в мовну систему, їх вивчення необхідне для з'ясування ряду теоретичних і практичних питань структуривання лексичного складу.

Дисертація, яка реферується, являє собою дослідження структурно-семантичних особливостей запозичених лексичних одиниць, що входять до складу тематичної групи "побут" у сучасній українській літературній мові. У роботі розглядаються структурно-семантичні типи обраної групи слів, що і зумовлює її місце в ряді досліджень з лексичної семантики. Об'єктом дослідження є запозичені слова, об'єднані тематичною спільністю, які увійшли в українську мову в різні періоди її історичного розвитку, але функціонують у синхронії.

Актуальність роботи зумовлена тим, що, по-перше, запозичення було і залишається одним із продуктивних шляхів поповнення лексичного складу української мови і потребує докладного вивчення різних аспектів уходження, функціонування і розвитку корпусу запозичених слів. По-друге, дослідження розвитку семантичної структури запозичених слів у одній мові дозволяє виявити типологічні особливості входження іншомовної лексики в мови взагалі.

У сучасній україністиці питання про запозичення та асиміляцію лексичних одиниць вивчаються досить активно /Ю. А. Жуктенко, О. Г. Муромцева, С. В. Семчинський, В. П. Симонок, В. П. Скачкова та інші/, але більшість досліджень має переважно класифікаційний характер, не торкається глибших семантичних процесів. Запозичені лексичні одиниці вивчаються як частина більш загальної проблеми - формування словникового складу сучасної української мови. У плані ж дослідження структурно-семантичних особливостей запозичених слів певної тематичної групи робляться лише перші кроки. Тому структурно-семантичний аналіз запозичених слів у межах певної тематичної групи, на наш погляд, дозволяє глибше вивчити систему запозичених лексичних одиниць української мови і оприяти виявленню деяких особливостей лексичного складу в цілому. Цими факторами й зумовлюється теоретична значущість дисертаційного дослідження.

Метод роботи є вивчення особливостей розвитку семантичної структури лексики і структури значення ЛСВ запозичених слів у сучасній українській літературній мові, що входять

до складу тематичної групи "побут". Досягненню цієї мети сприяє вирішення таких конкретних задач:

- встановити зміст та обсяг тематичної групи "побут" у сучасній українській мові та виділити запозичені лексичні одиниці, що входять до складу цієї тематичної групи;
- визначити семантичну структуру лексем та структуру /семний склад/ значення цих лексичних одиниць;
- встановити типи співвідносності семантичної структури запозиченого слова та структури його етимона в мові-джерелі;
- дослідити найбільш характерні семантичні зміни, що відбуваються в структурі значення запозичених слів даної тематичної групи.

Матеріали дослідження. Експериментальною основою роботи є понад 400 запозичених слів з англійської, німецької та французької мов, що входять до складу тематичної групи "побут" у сучасній українській мові. Вибірка здійснювалась шляхом суцільного відбору запозичених слів з II-томного Словника української мови, Словника іншомовних слів, історичних словників української мови та Етимологічного словника української мови. За межами дослідження залишилися давно застарілі лексичні одиниці, а також такі, які щойно увійшли в лексичну систему української мови, функціонують в ній переважно на правах вживання і не фіксуються сучасними словниками.

Методологія і методика. Методологічною базою для розв'язання поставлених задач є вчення про зв'язок мови з позамовною дійсністю, про системні зв'язки мовних одиниць, взаємодію мовної субстанції та існуючих у мові відношень.

Семантична структура запозичених лексичних одиниць і структура значення досліджувались за допомогою комплексної методики, основу якої складає метод компонентно-опозитивного аналізу. Використовування компонентно-опозитивного аналізу в лексикології ґрунтується на визнанні структурної організації лексичної одиниці в цілому та структури її значення і полягає в розкладанні змісту слова на його складові частини – окремі лексико-семантичні варіанти /ДСВ/ та семи. Як конкретний інструмент дослідження об'єкта були використані: лексикографічний метод, який дозволяє на основі аналізу репрезентативних лексикографічних джерел інвентаризувати запозичені лексичні одиниці; дефініційно-понятій-

ний метод, який полягає в аналізові дефініцій запозичених слів як засобу актуалізації понять, що виражаються ними; метод дистрибутивного аналізу; метод етимологічного аналізу. Уся сукупність методів, прийомів та засобів спрямована на виявлення та систематизацію структурно-семантичних особливостей запозичених лексичних одиниць.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

1. Запозичені лексичні одиниці, що входять до складу тематичної групи "побут" у сучасній українській мові, вперше монографічно досліджуються в українському мовознавстві.

2. Здійснюється одна з перших спроб представити типологію структурно-семантичних змін у лексемі і семантичних процесів у середині лексичного значення запозиченої лексичної одиниці.

3. Встановлюються деякі закономірності змін у семантиці запозичених слів.

4. Визначаються найважливіші типи семантичних перетворень лексичного значення в запозиченій лексемі.

Проведене дослідження дає підстави сформулювати ряд положень і висновків, які вносяться на захист:

- у системі запозиченої лексики слова, які належать до тематичної групи "побут", є найбільш динамічними з погляду розвитку їх семантичної структури;
- у запозичених словах існують різні типи співвідносності їх семантичної структури в українській мові із структурою відповідного етимона;
- зміни в семантичній структурі лексеми залежать як від внутрішніх факторів /місце лексеми в мовній системі/, так і від позамовних, що знаходять вираження у відмінностях розвитку структури лексеми у різних підгрупах тематичної групи "побут" /страви і напої; одяг, тканини, предмети галантереї; обладнання житла, частини житла, забудова прилеглої до житла території/;
- у процесі розвитку семантичної структури запозиченого слова можуть виникати лексичні омоніми, у системі яких спостерігаються своєрідні явища, зокрема виникнення омонімії на базі окре-

мих ЛСВ слова-етимона та об'єднання омонімічних слів у багатозначну лексему;

- розвиток семантичної структури лексеми в приймачій мові може супроводжуватися змінами в топологічній структурі /ускладнення і спрощення структури, переінтеграція значень/;
- зміни в семантичній структурі запозиченої лексеми можуть супроводжуватися змінами в структурі окремих значень на семному рівні - розширенням, звуженням та переносом значення. Шляхи перенесення значень є традиційними. У межах певних тематичних підгруп можна виділити специфічні моделі метафоричного та метонімічного переносу.

Практичне і теоретичне значення роботи полягає в тому, що в ній запропоновано ряд положень, які можуть бути використані для дальшого дослідження проблем лексикології та семантики. Результати дослідження можна використовувати при викладанні курсу "Сучасна українська мова" та спецкурсів з проблем лексикології та семантики української мови. Проаналізований матеріал може приділитися для складання етимологічного словника української мови, учбово-методичних посібників з української лексикології і семантики.

Апробація роботи. Основні положення і висновки дослідження апробовані в доповідях і повідомленнях на підсумкових наукових конференціях у Харківському державному педагогічному інституті ім. Г.С.Сковороди /1990-1993 р.р./, а також на У науковій конференції з проблем семантичних досліджень /Москва-Харків, 1991 р./ . Дисертація обговорювалась на засіданнях кафедри української мови Харківського державного педагогічного інституту ім. Г.С.Сковороди. По темі дисертації надруковано п'ять публікацій.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох глав, висновків, списку літератури та додатка. Список літератури включає 183 роботи, які були використані автором при написанні дисертації. У додатку міститься перелік проаналізованих запозичених лексичних одиниць, що входять до складу тематичної групи "побут" у сучасній українській мові.

Обсяг дисертації - 191 друкована сторінка.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, наукова новизна, теоретична та практична значущість дослідження, ставиться мета і задачі роботи, визначається методика аналізу лінгвістичного матеріалу та формулюються основні положення, які виносяться на захист.

Перша глава "Теоретичні передумови дослідження семантичної структури запозичених слів" присвячена викладові теоретичних основ дослідження, розглядові стану та перспектив вивчення семантичної структури запозичених лексичних одиниць, конкретизації термінологічного апарату. У ній наводяться дефініції терміна "запозичене слово", які існують у сучасному мовознавстві, аналізуються класифікації запозичених слів, представлені в роботах вітчизняних та іноземних вчених /Л. Блумфілд, У. Вайнрайх, Ю. О. Жуктенко, Б. Н. Забавников, Л. П. Крисін, І. І. Огієнко, С. В. Семчинський, В. Хауген та інші/. Різноманітні погляди можна пояснити різними методологічними настановами авторів – представників різних напрямків у мовознавстві, а також різними аспектами і завданнями дослідження цього шару лексичної системи, різною глибиною класифікації.

У даній главі визначається зміст та обсяг тематичної групи "побут" в українській мові, роль і місце в ній запозичених лексичних одиниць, умови та причини запозичення. Беручи за основу енциклопедичне визначення побуту і досвід побудови цієї тематичної групи у сучасному мовознавстві, пропонується така логіко-тематична організація лексики, що належить до сфери побуту:

1. Продукти харчування: страви, напої, прянощі, їстівні рослини.
2. Одяг, взуття, предмети туалету, коштовності, галантерея, тканини.
3. Житло, меблі, оздоблення житла; хатній інтер'єр.
4. Житлові приміщення, їх частини; забудова прилеглої до будинку території.

Вибір групи слів зумовлений тим, що, по-перше, побутова лексика належить в основному до широко вживаних шарів словникового складу, по-друге, внаслідок своєї поширеності серед носіїв мови і приналежності переважно до активного словникового запасу, в групі слів, що аналізується, відбуваються динамічні і більш різноманітні семантичні процеси в порівнянні з іншими групами; це дає можливість більш глибоко простежити семантичні процеси в

структурі слова в приймаючій мові, в даному разі в українській.

Друга глава "Розвиток семантичної структури запозичених слів в українській мові" являє собою дослідження розвитку семантичної структури запозичених слів у сучасній українській мові з погляду співвідносності їх семантичної структури із структурою відповідних етимонів у мові-джерелі. Аналіз здійснюється шляхом порівняння семантичних структур слів у відповідних мовах з використанням словникових дефініцій, які наводяться в основних лексикографічних джерелах.

Серед запозиченої побутової лексики в українській мові існує значна кількість слів однозначних. Однак вони неоднотипні за відношенням до слова-етимона в мові-джерелі. Тут спостерігається кілька типів залежності: українське однозначне слово може відповідати однозначному слову-етимону; українське однозначне слово може співвідноситись з одним із значень багатозначного слова-етимона.

До першої групи відносимо слова, які є однозначними як у мові-джерелі, так і в українській мові. У цьому разі було запозичене однозначне слово, і ця однозначність зберігається і в сучасній українській мові, причому помітних змін у семантиці слова не відбувається. Таку співвідносність значень запозиченого слова в українській мові та його етимона в мові-джерелі можна визначити як симетричну одно-однозначність. Слова з таким типом співвідносності, як правило, мають обмежену сферу вживання і за значенням наближаються до термінів: глінтвейн, гроз, ромштекс, сабайон, поллін, ратин, боскет тощо. Серед причин, які консервують розвиток семантичної структури подібних лексем, можна виділити такі, які є спільними для слів з кожної підгрупи: обмеженість сфери вживання, термінологічний характер, нещодавне входження в лексичну систему або застарілість, виразний культурно-історичний колорит і наявність відповідної семи. Існують також причини, специфічні для певних підгруп: у підгрупі страв і напоїв однозначними залишаються лексичні одиниці, які в своїй семантиці мають виразний локальний семантичний компонент /рейнвейн, пармезан тощо/. Подібні слова завжди сприймаються як екзотичні, через що й семантична структура їх мало динамічна. Для підгрупи запозичень, що означають назви одягу, тканин, предметів галантереї більш характерними є такі: короткочасне життя слова в активному мовленні,

що пов'язане з мінливістю моди /креп-жоржет, більдекос, макінтош тощо/; термінологічний характер назв тканин, особливо таких, які утворені штучно /орлон, нейлон тощо/; деякі слова не збільшують кількості значень з етичних міркувань /бюстгальтер, труси/.

Однак симетричність топологічної структури не виключає асиметричність значень, яка виникає внаслідок розвитку значення в приймачій мові. Збереження однозначності при запозиченні не завжди означає тотожність значень у мові-джерелі і в приймачій мові. Є ряд випадків, коли при збереженні кількості значень /в даному разі одного значення/, в слові відбуваються семантичні зміни. Такий тип співвідношення однозначності в українській мові і в мові-джерелі ми називаємо асиметричною одно-однозначністю. Так, серед слів на позначення предметів одягу слово піджак однозначне в українській мові і має однозначний етимон в англійській, із якої й було запозичене. Але порівняння їх значень виявляє, що в англійській мові слово-етимон / ree-jacket / означає "широку коротку куртку із цупкої вовняної тканини, яку зараз звичайно носять матроси". У сучасній українській мові це "верхня частина чоловічого костюма у вигляді куртки з рукавами й полами на застібці, звичайно з відкритим відкладним коміром". Як можна побачити із словникових дефініцій, у приймачій мові слово змінило значення. Запозичене слово в українській мові означає не зовсім те, що відповідне слово в мові-джерелі. Отже, відбувається розвиток значення у зв'язку із особливостями денотата, значення якого обмежується відмінними функціональними і структурними особливостями. Тобто значення слова в українській мові теж пов'язане із чоловічою курткою, але змінюються семантичні зв'язки із обмеженням сфери її використання /"матроської"/ і матеріалу /"цупка вовняна тканина"/, замість чого відбувається розширення значення до "верхньої частини чоловічого одягу" взагалі у вигляді певного крою куртки. В англійській же мові для позначення цього предмета вживається слово jacket або waist-coat. У подібних випадках важко сказати, чи змінюється денотат, чи відбувається перенесення значення на інший предмет.

Отже збереження однозначності не означає застиглість значення. Воно в українській мові в частині однозначних запозичених слів може зазнавати зміни внаслідок перенесення назви на інший денотат, внаслідок змінення або появи нових ідеографічних семантичних зв'язків або ж внаслідок зміни у денотаті.

Дослідники відзначають, що семантична структура багатозначного слова-етимона при запозиченні, як правило, спрощується¹. Багатозначне слово приходить у приймаючу мову з більш обмеженим колом значень у порівнянні з мовою-джерелом. Наше дослідження доводить, що це положення не є універсальним, однак у багатьох випадках воно слушне. У переважній більшості випадків запозичується, справді, не вся семантична структура полісемантичного слова-етимона, а тільки частина її. При цьому, як показує наш аналіз, слово в українській мові може відповідати основному номінативному /як у словах вельвет, галета/ або ж одному з похідних значень етимона у мові-джерелі /як у словах абсент, желе, паштет, молескін/. Якщо подивитися на них з погляду причин, що обмежують розвиток їх семантичної структури в приймаючій мові, то вони такі ж, як і в інших однозначних словах, і відповідають загальній закономірності української мови.

Найще полісемії в групі багатозначних запозичених слів і семантичні процеси в ній значно складніші ніж в однозначних словах. Ми розрізняємо тут такі групи:

1/ полісемантичні українські лексеми, співвідносні з однозначним словом у мові-джерелі. У таких словах похідні значення виникають у семантичній системі української мови і спостерігається певна асиметрія: запозичена форма і одно значення плюс похідні значення української мовної системи. При цьому виявляються певні закономірності розвитку семантичної структури слова, зумовлені типологічними особливостями української мови. Приймаюча мова розвиває похідні значення переважно за рахунок властивих українській мові метонімічних переносів, як у словах грейпфрут, мандарин, шпроти, ватерпруф, уніформа. Ці переноси можна пояснити семантичною аналогією, яка забезпечує утворення полісемії за рахунок розгортання певних семантичних моделей;

2/ запозичені слова, які є багатозначними в українській мові і в мові-джерелі. При цьому можливі різні варіанти розвитку семантичної структури запозиченого слова в українській мові:

а/ семантична структура запозиченого слова може бути симетричною

¹ Гиржакова Е.Э., Войнова Л.А., Кутина Л.Л. Очерки по исторической лексикологии русского языка XVIII века. Языковые контакты и заимствования. - Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1972. - С. 256.

до структури слова-етимона в мові-джерелі. У цьому разі спостерігається повна відповідність як між кількістю значень /ЛСВ/ в обох мовах, так і між їх обсягом, тобто помітних змін у якому-небудь із значень не виявляється. Таку співвідносність ми називаємо симетричною багато-багатозначністю. У переважній більшості цих слів семантична структура складається з двох або трьох ЛСВ /як правило, спостерігається ланцюжкова залежність між значеннями/, причому похідне значення – результат метонімічного перенесення найменування основного номінативного значення, як, наприклад, за моделлю предмет /сировина/ \rightleftharpoons продукт /виріб/ у словах каберне, рислінг, вігонь, або частина \rightleftharpoons ціле, як у слові реглан. Деякі похідні значення утворені шляхом метафоричного переносу, як у словах бордо, мундштук. У таких словах значення запозичувались одночасно або з невеликими перервами, чому сприяв універсальний характер перенесення найменувань в українській мові і в мовах-джерелах. Підпорядкована залежність між значеннями, які існують у мові-джерелі, зберігається в цьому разі і в приймачій мові;

б/ семантична структура запозиченого слова може бути асиметричною до структури слова-етимона в мові-джерелі, що ми назвали асиметричною багато-багатозначністю. У даному випадку асиметрія може бути зумовлена або тим, що в українську мову запозичені не всі значення, а тільки частина їх, як у словах буфет, душ, крем, мата, міксер, або тим, що до запозичених значень додаються ще і власне українські, що виникли в семантичній системі української мови, як у словах галерея, кабінет, манеж, портфель, тамбур, або тим, що в одному або кількох значеннях уже в українській мові відбулися певні зміни, як у слові трофель.

Серед проаналізованих нами запозичень, що входять до складу тематичної групи "побут" в українській мові, таких, що мають семантичну структуру, симетричну до наявної в мові-джерелі, порівняно небагато /близько 80 слів, або 18% до наявних у нашій картотечі/. В основній масі слів відбуваються суттєві зміни як у значеннях окремих ЛСВ, так і в їх кількості та взаємних зв'язках. При цьому слід відрізнити ці два явища – відмінність у семантичній структурі слова і відмінності в значеннях ЛСВ.

Відмінність у семантичній структурі слова полягає в кількісній неспіввідносності елементів семантичної структури та їх

ієрархічної організації в приймачій мові і в мові-джерелі. Відмінність у значеннях ЛСВ має якісний характер і залежить від наявності/відсутності певних сем у структурі самого значення.

Як один із аспектів проблеми багатозначності і однозначності в роботі розглядається питання багатозначності і омонімії запозичених слів. Серед запозичених лексичних одиниць можна виділити слова, які вступають в омонімічні відношення як із питомо українськими словами /медок I /від франц. *medoc* / "сорт столового виноградного французького вина", медок II "пестл. до мед/", так і з запозиченими лексичними одиницями. В останньому разі можна виділити омонімічні пари або ряди, до складу яких входять одиниці, запозичені з однієї мови /тост I /від англ.

toast / "коротка застільна промова", тост II /від англ. *toast* / "підсмажений або підсушений тонкий шматочок хліба"/, або з різних мов /бот I /від англ. *boat* / "невелике веслове, парусне /звичайно з однією шлюпкою/ або моторне судно", бот II /від франц.

botte / "зимове взуття, яке носять поверх черевиків"/. Виділяється окрема група запозичених слів, які перетворились на омоніми в приймачій мові в результаті втрати зв'язку між значеннями багатозначного слова-етимона і неузгоджуваності типу зв'язку між значеннями із існуючими регулярними моделями полісемії в українській мові: консерви I "харчові продукти тваринного або рослинного походження, відповідно оброблені та вміщені в герметично закриті банки для зберігання протягом тривалого часу", консерви II "окуляри з темними скельцями для захисту очей від яскравого світла, пилу тощо" і т.ін. Можна виділити два симетрично протилежних процеси: об'єднання в багатозначну лексему в приймачій мові значень, що запозичені від омонімічних слів-етимонів, як в слові шпагат, і розщеплення полісемії слова-етимона при запозиченні з перетворенням запозичених значень на омоніми в приймачій мові: піке I і піке II.

Однією із форм зміни у семантичній структурі багатозначного слова є зміна топологічної структури запозичених слів, при якій відбуваються такі семантичні процеси: ускладнення і спрощення структури, переінтеграція значень.

Ускладнення семантичної структури слова полягає в тому, що слово з меншою кількістю або з одним значенням набуває в процесі розвитку нових додаткових значень. Основним шляхом виникнення

нових значень у запозичених словах, як і в лексичній системі взагалі, є перенесення найменування, яке здійснюється за законами метафори і метонімії. В основі запропонованої типології ускладнення структури лежить: 1/ співвідносність значення, що є в основі виникнення нових похідних у приймачій мові, з елементами семантичної структури слова-етимона; 2/ статус цього значення в сучасній семантичній структурі запозиченого слова в українській мові. За нашими спостереженнями в переважній кількості запозичень ускладнення структури відбувається на основі прямого номінативного значення, яке співвідносне з прямим номінативним слова-етимона, як у словах багаж, глазур, гірлянда, манжета, маринад, шпроти, тарілка, фартух і т.ін. Можливі, але значно рідше, і такі випадки, коли вихідне значення співвідноситься з похідним слова-етимона, але в сучасній структурі в приймачій мові є прямим номінативним, як у словах бройлер, крекер, кабінет і т.ін. Ускладнення структури може супроводжуватися переходом лексичної одиниці з конкретної лексики в абстрактну і з однієї тематичної групи в іншу.

Спрощення структури супроводжується втраатою окремих значень при запозиченні. Аналіз наявного у нас матеріалу дає підстави розрізняти декілька видів спрощення семантичної структури при запозиченні, які розрізняються типом значення, на основі якого відбувається спрощення, та кількістю значень, які зберігаються при запозиченні. У роботі розрізняються:

1/ спрощення на базі прямого номінативного значення, як при запозиченні слів галета, драже, браслет, гамак, вестибюль тощо;

2/ спрощення на базі прямого номінативного і похідного або декількох похідних, як при запозиченні слів мата, гардероб, балкон тощо;

3/ спрощення на базі похідного або декількох похідних значень слова-етимона, як, наприклад, у запозичених словах комбінезон, пікулі, крем тощо.

Переінтеграція значень може відбуватися як за рахунок появи нових значень у приймачій мові, як у словах плахта та квартира, так і за рахунок зміни ієрархії в системі запозичених значень, як у словах бюро, костюм, туалет.

У третій главі "Зміна структури значення в запозичених словах" аналізуються процеси розширення, звуження та переносу значення.

Процеси розширення і звуження значення можуть відбуватися в запозичених словах як результат розвитку їх семантики в приймачій мові, коли поряд із змініним значенням /більш вузьким або широким/ у приймачій мові продовжує співіснувати і попереднє вихідне значення слова, а можуть відбуватися і під час самого процесу запозичення, коли попереднє вихідне значення існує тільки в мові-джерелі, а в приймачій мові функціонує вже лише змінене значення. На практиці майже неможливо провести чітку межу між цими двома явищами, бо історія будь-якого запозиченого слова починається з його вживання в мовленні, яке може і не бути зафіксованим у писемних джерелах. Тобто не завжди можна порівняти обсяг значення запозиченого слова під час його проникнення і в період інтеграції в приймачій мовній системі.

Для запозичених слів, розглянутих у роботі, звуження – більш характерний процес, який відбувається при входженні запозиченої лексичної одиниці в приймачу мову. Але співвідносність процесів розширення і звуження у підгрупах слів різна. Так, у підгрупі запозичень на позначення страв і напоїв виявлено однакову кількість лексичних одиниць, у яких відбулося розширення або звуження значення, відповідно 4 та 4, а в підгрупі запозичень на позначення назв тканин, одягу та галантереї ми виявили 8 слів, у яких відбулося звуження значення, і тільки одно, значення якого ширше, ніж відповідне вихідне у слова-етимона. У деяких словах спостерігається відносне звуження /смадець/ або розширення /макінтош, флігель/, яке полягає у співіснуванні зміненого значення і вихідного.

Метафоричний і метонімічний переноси найменування властиві розвиткові значення у запозичень із кожною з виділених тематичних підгруп. У переважній більшості випадків зміна значення відбувається внаслідок дії ідентифікуючої метафори, яка ґрунтується на схожості зовнішніх ознак або функцій предметів чи явищ. Мета такої метафоричної зміни значення – дати ім'я тому, описати те, що вже існує в реальній дійсності. Шляхом такого виду метафори відбулася зміна значення, наприклад, у словах глазур, фар-

тух, манжета, розетка, тарілка, тамбур і т.ін. Досить значну кількість становлять приклади зміни значення, в основі яких – когнітивна метафора, яка спирається на подібність абстрагованих від предметів понять і створює новий концепт, при чому певна сема вихідного значення перетворюється на окреме значення. Зміна значення при цьому супроводжується переходом з конкретної лексики в абстрактну. Така за типом метафорична зміна значення відбулася в словах флер, вуаль, ширма, багаж, гірлянда, галерея, шнур. Оціночно-експресивна метафора була в основі зміни значення в словах дантух і пампущечка, які позначаючи живих істот, виражають емоційне ставлення мовця до позначуваного.

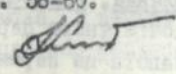
У певних випадках можна говорити про залучення запозичених слів і навіть групи слів, об'єднаних тематично, до регулярних моделей переносу, характерних українській мові. У підгрупі назв одягу це модель метафори "деталь або предмет одягу – частина механізму" /манжета, фартух/. Серед назв предметів обладнання житла і хатнього інтер'єру – "назва побутового предмета – назва спеціального знаряддя або пристрою" /ванна, жалюзі, тарілка, шафа/. Серед назв тканин схожі метафоричні значення мають слова із спільною семою "те, що покриває, застилає, оповиває" /вуаль, флер/. Можна говорити про розвиток семантики цих слів за аналогією /порівняймо подібний розвиток слів намітка, пелена, серпанок тощо/. Схожий розвиток абстрактного значення характерний для слів, у семантиці яких присутня сема "ряд, низка" /шнур, гірлянда, галерея/. Існують характерні відмінності щодо типу метонімічного переносу в кожній тематичній групі. Для назв страв і напоїв це переважно модель "назва предмета \rightleftharpoons продукт, виготовлений із нього або за його допомогою" /шпроти, маринад/, для назв одягу, тканин – "тканина, матеріал \rightleftharpoons виріб із цієї тканини, матеріалу" /джерсі, трикотаж, плахта, мохер/, "предмет одягу \rightleftharpoons людина, яка на даний момент носить цей одяг", "назва фасону одягу \rightleftharpoons одяг, пошитий за таким фасоном" /реглан;/ для назв частин житла – "кімната \rightleftharpoons меблі для кімнати" /кабінет/ та інші.

Підсумовуючи все сказане, можна зробити висновок, що семантична структура запозичених слів тематичної групи "побут" зазнає в українській мові змін на всіх лексико-семантичних зрізах: лексема – ЛСВ – сема. Ці перетворення можуть мати специфічний ви-

яв у різних підгрупах даної тематичної групи, що зумовлене взаємодією позамовних і внутрімовних чинників.

Зміст роботи відображений у таких публікаціях:

1. Семантична класифікація англійських запозичень у сфері побутової лексики української мови /анотоване повідомлення/
// Програма 3-ї наукової конференції молодих вчених та викладачів за 1989-1990 рр. - Харків: ХДП, 1991. - С. 18.
2. К вопросу о заимствованиях в сфере бытовой лексики в украинском языке // Лингвистическая семантика и прагматика. Материалы У научной конференции по проблемам семантических исследований. - Москва-Харьков, 1991. - С. 48-49.
3. Семантичні процеси в запозичених словах /анотована доповідь/
// Програма 4-ї наукової конференції молодих вчених та викладачів за 1990-1991 рр. - Харків, ХДП, 1992. - С. 20.
4. Семантичне освоєння запозичених слів /на матеріалі побутової лексики/
// Лінгвістичні дослідження. - Харків: ХДП, 1992. - Вип. 2. - С. 98-100.
5. Переинтеграция лексику-семантических вариантов в семантической структуре заимствованных слов // Лексика русского языка и методика ее изучения в вузе и в школе. Сборник научных трудов. - Киев-Харьков: ИЯ АНУ - ХГПИ, 1993. - С. 58-60.

Відповідальний за випуск - канд. філол. наук,
доцент Стасевський С.Б.

Підписано до друку 17.01.94р.

Об'єм I друк. арж.

Обл.- вид. арж. 0,75

Формат паперу 60 x 84

Тираж 100 прим.

Зам. 2/63

Друкарня ХВУ, вул. Сумська, 77/79

... у різних віслюків...
... і науковий...
... і науковий...

Література

1. ... // ... 1983-1990 рр. - ... - С. 10.
2. ... // ... 1992. - С. 10-15.
3. ... // ... 1992. - С. 10.
4. ... // ... 1992. - С. 96-100.
5. ... // ... 1992. - С. 10.

...
...
...

Письмо по делу № 01/94
Объем 1 докум.
84 x 84
Сам. 2/83

...

459535

AB 29.120

AB 29.120